

צום אסתר

כיצד נחגג פורים באתיופיה?

מבוא

ביתא ישראל לא הכירה את חג הפורים, כפי שנחוג היום בעולם היהודי. אבל היא חגגה אותו בדרכה-שלה. יש לציין שמגילת אסתר מופיעה, בשלמותה, בשפת הגעז. יהודי אתיופיה צמו במשך שלושה ימים "צום אסתר", ובלילות אכלו מעט לצורך הקיום הגופני. זה היה פורים באתיופיה, יותר מזה לא עשו.

ככלל ביתא ישראל נהגו להרבות בצומות ובימי תענית קבועים מדי שבוע, מדי חודש ומדי שנה. היו אלו צומות של יחידים - נזירים, קייסים וזקני העדה, בעיקר מי שיצא ממעגל העבודה – אשר צמו בכל שני וחמישי (בדורות האחרונים הקפידו בעיקר על ימי חמישי) ובכל ערב ראש חודש אם לא חל בשבת. מלבד יום הכיפורים שבו צמו מערב עד ערב, שאר הצומות היו מבוקר עד ערב, וחלקם עד לפנות ערב (בסביבות השעה 16:00) או עד לאחר חצות יום, בהתאם ליכולותיו ולצרכיו של הצם. צום אסתר חל בימים יא-יב-יג אדר. ללא קשר לפסח.

מדוע לא נהגו שמחה ומשתה, הרי סוף כל סוף מצוות אלו מפורשים במגילה?

העמדות:

- 1. עקב הסתייגות מחלק מתכני המגילה – בדומה לכת קומראן:**
ביתא ישראל לא חגגו את פורים באדר כלל. בחודש אדר נהגו הקייסים וזקני העדה "צום אסתר" לשלושה ימים יא, יב, יג אדר בלי קשר לפסח. הקייסים קראו לעצמם את המגילה לפי רצונם אך לא קראו בה לציבור. השאלה מדוע לצום ללא חגיגה או קריאת מגילה פומבית מעוררת השערות שונות. ביתא ישראל כנראה התנגדו לתכנים מסוימים בסיפור המגילה, בדומה לכת קומראן שהסתייגה ממגילת אסתר, ולכן שמרו על הצום ולא על החגיגות.
- 2. החג נקבע יחסית מאוחר:** תהליך השתרשות החג ארך זמן והושלם רק אחרי ניתוק בין ביתא ישראל משאר העם היהודי.
- 3. בעקבות החורבן:** ייתכן ששמירת הצום ללא משתה ושמחה נבעה מתחושה שעם החורבן בטלו כל ימי השמחה שנהגו בבית שני.
- 4. עקב פחד מהנוצרים באתיופיה:** סבו של הרב שרון טוען שמחשש שחגיגות יעוררו את אימת הנוצרים בחרה קהילה לזכור ולשמוח בפורים בשמחת הלב ללא ביטוי חיצוני.

הדיון:

עמדה 1: (יוסי זיו)

עקב הסתייגות מחלק מתכני המגילה – בדומה לכת קומראן:

את פורים ומצוותיו לא נהגו לחגוג בביתא ישראל.

נהגו לקיים 'צום אסתר' – שלושה ימי צום (יא-יב-יג אדר) בהם צמים מזריחה ועד שקיעה. רק קייסים נהגו צום זה.

מגילת אסתר מצויה בכתבי הקודש של ביתא ישראל אך פורים, כאמור, לא נקבע כיום חג. רמזים שונים מלמדים על כך שהתקבעותו של יום הפורים כחג ארכה זמן רב. כבר בפרק ט במגילת אסתר מתואר משלוח איגרות חוזרות ונשנות:

(כ) וַיִּכְתֹּב מְרֹדְכַי אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל כָּל הַיְהוּדִים ...
לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֶת יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ
בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה ...
(כט) וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה בֵּת אֲבִיחַיִל וּמְרֹדְכַי הַיְהוּדִי אֶת כָּל תַּקְוָף לְקַיֵּם אֶת אַגְרַת
הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית.
(ל) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים ... דְּבָרֵי שְׁלוֹם וְאַמֵּת. (לא) לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם ...

הצורך במשלוח איגרות 'שנית' כמו גם הדגש שמדובר ב'דברי שלום ואמת', מלמדים על קשיים בשלבים הראשונים של קבלת ימי הפורים כחג.

מעניין הדבר, שמגילת אסתר היא הספר היחיד מספרי התנ"ך של נמצאו לו שרידים בקומראן. ניתן לשער שאין מדובר במקרה אלא בהתנגדות לספר, לתוכנו ולחג הנגזר ממנו. מכאן עולה השערה, שאולי ביתא ישראל התנתקו מעם ישראל טרם התקבעותו של פורים כיום חג.

תמיכה:

על מנת לחדד את הנקודה של יוסי זיו: מכל ספרי התנ"ך שכן נמצאו בקומראן, ספר אסתר הוא היחיד לא נמצא שם, מה שיתכן מעיד על התנגדות אידיאולוגי לספר ולא דווקא עניין היסטורי של תפוצת חג המבוסס על הספר בכל תפוצות ישראל. כפי שהמחקרים מהשנים האחרונות מעלות, גם מחקרי על הסיגד וגם המחקר הרחב של ד"ר זיו, יש קווי דמיון רבים בין מה שמופיע בספרי ההלכה של הכת בקומראן (אם כי גם ביניהם אין תמיד אחידות) לבין מה שהיה נהוג באתיופיה ולפעמים ממשיך בישראל. מבחינה אידיאולוגית, אני יכולה לחשוב על כמה סיבות שהכת בעלת אופי חמורת סבר והקפדנית היא לא תתחבר למסופר בספר אסתר.

אם כן, נראה שמתישוהו באתיופיה, החליטו שאפשר היה לאמץ צום המתיחס לספר, אך כנראה לא את החגיגה.

תמיכה: (גלעד טפרסהון)

מהידוע לי, מגילת אסתר לא נקראה ברוב עם אלא רק במסגרת הקייסים או הנזירים ובאופן ענייני ולא החובה על כול המגילה. הדבר שהוקפד היום צום אסתר בבוגרים.

תשובה: הרב יואל

בספרי זכור ושמור - טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים, הקדשתי פרק (י"ג) ללוח החגים ב'ביתא ישראל'.
קביעת הפסח אצלם היא בדיוק רב מאד כהלכת חז"ל הקדומה (שאנחנו לא נוהגים לפיה בגלל המעבר ללוח קבוע).
מאידך, הלכות שבת ב'ביתא ישראל' הן הכתובות גם בספר היובלים (פרק נ'), והיובלים נחשב מקודש אצלם,
אבל עיקרו של היובלים הוא הלוח הלא-ירחי, ובזה בדיוק הם נהגו כמו חז"ל ונגד היובלים.
תוסיפו לזה את הכרת ספרי המקבים וזכירה בצום, בלי לקבל את ימי החנוכה, ותזכרו שמתתיהו הכריע להילחם בשבת, בניגוד לספר היובלים.
מכל זה נרמזת לדעתי, קבוצה יהודית מימי בית שני שברחה למצרים במקום להילחם בגזרות אנטיוכוס,
לא קיבלה את הלכות שבת מספר היובלים, אלא ממקור קדום לו, ושמירת הקשר עם ירושלים ועם הלוח שנהג בה.
גם הקרבת קרבנות במסגיד היא המשך של יהדות מצרים הקדומה (מקדש חונוי ודומיו).
גם ה'אורית' מתרגום השבעים מורה לכיוון ההוא.
עד כמה ששאלתי (גם את ידידי ד"ר יוסי זיו וגם קסים), הם אומרים בפירוש שאבות אבותיהם באו לאתיופיה ממצרים.

יש לנו כאן חלון מדהים לימי בית שני, מכיוון שונה מאשר כיתות בית שני, כי הכיתות מבטאות מחלוקות אידאולוגיות והלכתיות, בעוד מסורת 'ביתא ישראל' מבטאת תמימות קדושה ומופלאה, שבזכותה גם שרדו, וגם זכו לחזור לירושלים, ברוך השם.

עמדה 2: החג נקבע בשלבים שחלקם לא נשמעו באתיופיה (הרב שרון בשם אחרים)

יש אומרים: האיגרות הראשונות המבשרות על השמדת היהודים הגיעו לאתיופיה, והאיגרות השניות המבשרות על המהפכה לא הגיעו לאתיופיה.

עמדה 3: לאחר החורבן בטלו ימי השמחה שתוקנו בבית שני (הרב שמשון לוינגר)

צום שלושה ימים בניסן לזכר הצום של אסתר, מוזכר גם במסכת סופרים.

שמירת הצום בלי קיום החג, נבעה אולי מתפיסה של קדמוני 'ביתא ישראל' שעם החורבן בטלו כל ימי השמחה שנהגו מימי בית שני (ודלא כדעת חז"ל שאף שבטלו ימי 'מגילת תענית', חנוכה ופורים לא בטלו עם החורבן).

עמדה 4: עקב חשש מאימת הנוצרים באתיופיה. (הרב שרון שלום)

סבי היה אומר: "אנו ידענו על כל הטובות שגמלנו ה', אבל הסיבה לאי-קיומה של השמחה היתה הפחד מהגויים. לא רצינו להתגרות בגויים." הוא הוסיף ואמר: "אנו היינו נתונים בקשיים במצוקה, במשך שנים ופתאום להתחיל בשמחה ובצהלה בתוך כפרנו, היה זה מעורר עניין גדול אצל שכנינו הנוצרים, לרעה." ועוד אמר: "שמחת פורים היתה פנימית, עמוק בלבנו פרצה בנו שמחה גדולה... לבה של קהילתנו יכול ומסוגל להכיל בתוכו את שמחת הפורים, גם ללא ביטוי חיצוני. אנו יכולים לשמוח ולרקוד בשמחה גדולה בשקט."

מצוות המגילה

1.

מגילת אסתר פרק ט כ-כב +++

אגרת מרדכי לקיים את ימי הפורים

כוֹיִכְתָּב מְרַדְּכִי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ הַקְּרוּבִים וְהָרְחוֹקִים: כאֲלֵקִים עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבַּעַה עֶשֶׂר לְחֹדֶשׁ אָדָר וְאֵת יוֹם־חַמְשָׁה עֶשֶׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה: כבְּפִימִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְהוּדִים מֵאִיְבֵיהֶם וְהִחְדָּשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּךְ לָהֶם מִיְגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מְשִׁתָּה וְשִׂמְחָה וּמְשָׁלַח מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְנּוֹת לְאֲבִינָיִם: כגִּזְכָּרְבֵל הַיְהוּדִים אֶת אֲשֶׁר־הִחְלוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מְרַדְּכִי אֲלֵיהֶם:

כ"ו ה'מנון בן המדנתא האגגי צרר כל-היהודים חשב על-היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם: כהובבאה לפני המלך אמר עם-הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר-חשב על-היהודים על-ראשו ותלו אתו ואת-בניו על-העץ: בעל-לון קראו לימים האלה פורים על-שם הפור על-לון על-כל-דברי האגרת הזאת ומה-ראו על-לכה ומה הגיע אליהם: בזקמו וקבל וקבלו היהודים ו עליהם ו על-זרעם ועל כל-הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל-שנה ושנה: כחוהימים האלה נזכרים ונעשים בכל-דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא-יסוף מזרעם:

2.

אגרת השנית לקיים את ימי הפורים (אגרת אסתר)

כטוֹתְכָתַב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בִּת־אֲבִיחַיִל וּמְרַדְּכִי הַיְהוּדִי אֶת־כָּל־תְּקֵף לְקִיַּם אֶת אֲגֵרַת הַפָּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית: לוַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְהוּדִים אֲלֵי־שֵׁבַע וְעֹשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְלָכוֹת אַחֲשֵׁרוֹשׁ דְּבָרֵי שְׁלוֹם וְאַמֶּת: לאֲלֵקִים אֶת־יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזַמְנֵיהֶם כְּאֲשֶׁר־קִיַּם עֲלֵיהֶם מְרַדְּכִי הַיְהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכֹאשֶׁר קִיְמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם דְּבָרֵי הַצּוּמוֹת וְזַעֲקָתָם: לבּוּמֵאֵמֶר אֶסְתֵּר קִיַּם דְּבָרֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בְּסֵפֶר

מגילת אסתר פרק ט פסוקים לט-לב

3.

קריאת מגילה בימי הפורים

משנה פרק א משנה א

מגילה נקראת באחד עשר, בשנים עשר, בשלושה עשר, בארבע עשר, בחמישה עשר, לא פחות ולא יותר

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ב.

מי תיקון? תקנת אנשי כנסת הגדולה לקרוא את המגילה מיא' עד טו' באדר

מכדי כולהו אנשי כנה"ג תקנינהו דאי ס"ד אנשי כנה"ג י"ד וט"ו תקון אתו רבנן ועקרי תקנתא דתקיננו אנשי כנה"ג והתנן ¹ אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין אלא פשיטא כולהו אנשי כנה"ג תקינו

מגילת תענית אוסרת הספד בימי פורים

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ה:

והכתיב במגילת תענית את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פוריא אינון דלא למספד בהון

תשובת הגמרא לשאלה מדוע נכתבה האגרת השנית של אסתר

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ה.

דאמר רב שמואל בר יהודה בתחילה קבעוה בשושן ולבסוף בכל העולם כולו

מחלוקת האם מגילת אסתר נכתבה ברוח הקודש

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ה.

אמר רב יהודה אמר שמואל אסתר אינה מטמאה את הידים למימרא דסבר שמואל אסתר לאו ברוח הקודש נאמרה והאמר שמואל אסתר ברוח הקודש נאמרה נאמרה לקרות ולא נאמרה ליכתוב ...

ו ר' עקיבא אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה שנאמר ([אסתר ב. טו](#)) ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה ר"מ אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה שנאמר ([אסתר ב. כב](#)) ויודע הדבר למרדכי רבי יוסי בן דורמסקית אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה שנאמר ([אסתר ט. י](#)) ובבזה לא שלחו את ידם אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא מלתא דעדיפא מכולהו שנאמר קימו וקבלו קימו למעלה מה שקיבלו למטה

פרישת חלק מחכמי הסנהדרין ממרדכי

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף טז:

ומאמר אסתר קיים מאמר אסתר אין דברי הצומות לא אמר רבי יוחנן דברי הצומות ומאמר אסתר קיים (את ימי) הפורים האלה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו לרוב אחיו ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין

